

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGNING AXLOQIY DILEMMALARI VA ULARNI HAL ETISH MEKANIZMLARI

S.V.Xolmatova¹

1. Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillar instituti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Mas'ul muallif: Xolmatova

Saidaxon Voxobjonovna, Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillar instituti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

e-mail: E-mail:

xolmatovasaida75@gmail.com

Accepted: 08 Avgust 2026

Published: 08 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Xolmatova, S. V. INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGNING AXLOQIY DILEMMALARI VA ULARNI HAL ETISH MEKANIZMLARI / S. V. Xolmatova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 1. — B. 5–7.

Annotatsiya. Ushbu maqola globallashuv va ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida inklyuziv ta'limning ahamiyatini ko'rib chiqadi, har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlash zaruratini ta'kidlaydi. Inklyuziv ta'lim muhitida pedagoglar duch keladigan asosiy axloqiy dilemmalar, jumladan, tenglik va individual ehtiyojlar o'rtasidagi muvozanat, konfidentsiallik, kollektivning qabul qilishi hamda cheklangan resurslar sharoitidagi optimal yechimlar tahlil qilinadi. Maqolada pedagoglarning inklyuziv-deontologik kompetentligini shakllantirishda fanlararo integratsiya, interaktiv usullar va multimediya vositalaridan foydalanish mexanizmlari yoritilgan, shuningdek, pedagogik etika va deontologiya tamoyillarining o'rni ko'rsatilgan. Inklyuziv ta'limda pedagogning kasbiy burchi va axloqiy mas'uliyati, uning kompetentligini tizimli va kompleks rivojlantirish zarurligi alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, pedagog, axloqiy dilemma, deontologiya, inklyuziv-deontologik kompetentlik, fanlararo integratsiya, interaktiv usullar, etik kodeks, maxsus ta'lim ehtiyojlari.

ЭТИЧЕСКИЕ ДИЛЕММЫ ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И МЕХАНИЗМЫ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация. Данная статья рассматривает значимость инклюзивного образования в условиях глобализации и модернизации образования, подчеркивая необходимость обеспечения права каждого ребенка на образование. Анализируются основные этические дилеммы, с которыми сталкиваются педагоги в инклюзивной образовательной среде, включая баланс между равенством и индивидуальными потребностями, конфиденциальность, принятие коллективом, а также поиск оптимальных решений в условиях ограниченных ресурсов. В статье освещены механизмы использования междисциплинарной интеграции, интерактивных методов и мультимедийных средств в формировании инклюзивно-деонтологической компетентности педагогов, а также показана роль принципов педагогической этики и деонтологии. Особо подчеркивается, что в инклюзивном образовании профессиональный долг и этическая ответственность педагога, а также необходимость системного и комплексного развития его компетентности, имеют решающее значение.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, педагог, этическая дилемма, деонтология, инклюзивно-деонтологическая компетентность, междисциплинарная интеграция, интерактивные методы, этический кодекс, особые образовательные потребности.

ETHICAL DILEMMAS OF TEACHERS IN INCLUSIVE EDUCATION SETTINGS AND MECHANISMS FOR THEIR RESOLUTION

Abstract. This article examines the importance of inclusive education in the context of globalization and educational modernization, emphasizing the necessity of ensuring every child's right to education. It analyzes the main ethical dilemmas faced by pedagogues in an inclusive educational environment, including balancing equality with individual needs, confidentiality, collective acceptance, and finding optimal solutions in conditions of limited resources. The article highlights the mechanisms of using interdisciplinary integration, interactive methods, and multimedia tools in forming pedagogues' inclusive-deontological competence, and also shows the role of pedagogical ethics and deontological principles. It is particularly emphasized that in inclusive education, the professional duty and ethical responsibility of the pedagogue, as well as the need for systematic and comprehensive development of their competence, are crucial.

Keywords: Inclusive education, pedagogue, ethical dilemma, deontology, inclusive-deontological competence, interdisciplinary integration, interactive methods, ethical code, special educational needs.

Kirish. XXI asr ta'lim tizimida insonparvarlik, adolat va tenglik tamoyillarini

ustuvorlik sifatida belgilash, har bir shaxsning shaxsiy salohiyatini to'laqonli ro'yobga chiqarishi uchun imkoniyat yaratish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda inklyuziv ta'lim paradigmasi ta'lim sohasidagi global tendensiyalardan biri sifatida kun tartibiga chiqdi, barcha bolalarning, ularning jismoniy, aqliy, ijtimoiy, emotsional, lingvistik yoki boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar, umumiy ta'lim jarayoniga to'liq jalb etilishini nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda xalqaro hujjatlar, jumladan, UNESCOning Salamanca bayonoti har bir bolaga ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bu pedagoglar zimmasiga yangi va murakkab vazifalarni yuklaydi. Inklyuziv muhitda ishlayotgan pedagoglar ko'plab axloqiy dilemmalar bilan to'qnash keladilar, chunki ular bir vaqtning o'zida turli ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilar guruhining manfaatlarini muvozanatlashlari, cheklangan resurslar sharoitida eng maqbul yechimlarni topishlari va jamiyatda inklyuzivlik madaniyatini shakllantirishlari lozim. Ushbu maqola inklyuziv ta'lim sharoitida pedagoglar duch keladigan axloqiy dilemmalarni chuqur tahlil qilishga va ularni samarali hal etish mexanizmlarini o'rganishga bag'ishlangan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Inklyuziv ta'lim va pedagogning axloqiy dilemmalari masalasi so'nggi yillarda ko'plab tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Xolmatova S.V.ning ishlari umumiy pedagogika fanining mazmunini inklyuziv ta'lim va pedagogik deontologiya g'oyalari bilan boyitish zaruratini o'rganadi. Muallif inklyuziv-deontologik kompetentlikning tarkibiy elementlari va ularni oliy ta'lim jarayoniga integratsiyalash mexanizmlariga e'tibor qaratadi. Ushbu yondashuvda fanlararo integratsiyaning (psixologiya, huquq kabi fanlar bilan) pedagogik ta'limdagi ahamiyati, zamonaviy qiyinchiliklardan kelib chiqadigan axloqiy muammolarni hal qilish va kasbiy burch hissini rivojlantirish muhimligi ta'kidlanadi. Integratsiyalashgan kurslar, amaliy mashg'ulotlar va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarurligi qayd etiladi. Globalizatsiya va ta'limni modernizatsiya qilish kontekstida inklyuziv ta'limning ahamiyati muhokama qilinadi. Unda barcha bolalar, shu jumladan maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun ta'limda tenglikni ta'minlash zarurati ta'kidlanadi. Maqolada UNESCO va UNICEF kabi xalqaro tashkilotlarning inklyuziv yondashuvni qo'llab-quvvatlovchi doiraviy hujjatlarining roli ko'rsatib o'tilgan. Tadqiqot kelajak pedagoglarining inklyuziv-deontologik kompetentliklarini interaktiv usullar va multimediya vositalari yordamida rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bu kasbiy etika, empatiya va inklyuziv muhitda samarali ta'lim berish uchun zarur bo'lgan kommunikativ ko'nikmalarni oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda nazariy va empirik usullar integratsiyalashgan bo'lib, interaktiv va multimediya usullari an'anaviy usullarga nisbatan talabalarning kompetentliklarini sezilarli darajada oshirishi aniqlangan.

Gaybullayev N.M., Maxkamov U.Sh., Po'latov B.X. "Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti" kitobi inklyuziv ta'limning nazariy asoslari va amaliy jihatlarini chuqur yoritadi. Djumaniyozov A.N.ning "Pedagogik etika va deontologiya asoslari" asari pedagogning kasbiy axloqiy me'yorlari va burchlarini belgilashda fundamental ahamiyatga ega. Gushchina T.N.ning tadqiqotlari pedagoglarning inklyuziv ta'lim sharoitidagi kasbiy kompetentligini shakllantirishga bag'ishlangan bo'lib, bu maqolaning muhim jihatlaridan biridir. UNESCOning Salamanca bayonoti esa inklyuziv ta'limning xalqaro huquqiy asosini tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni⁷ mamlakatdagi ta'lim sohasining huquqiy poydevori bo'lib xizmat qiladi va inklyuziv ta'limni tashkil etishning qonuniy asoslarini belgilaydi.

Muhokama. Inklyuziv ta'lim muhitida pedagoglar duch keladigan axloqiy dilemmalar murakkab bo'lib, ular ko'pincha pedagogning kasbiy burchi, axloqiy tamoyillari⁵ va amaliy imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyatlardan kelib chiqadi. Quyida ushbu dilemmalar va ularni hal etish mexanizmlari muhokama qilinadi:

Tenglik va individual ehtiyojlar balansi. Pedagogning asosiy vazifasi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga ko'ra va xalqaro hujjatlar, xususan Salamanca bayonotiga ko'ra barcha o'quvchilarga teng munosabatda bo'lishdir. Biroq, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar ko'pincha ko'proq individual yondashuv, vaqt va qo'shimcha resurslarni talab qiladi. Bu esa sinfdagi boshqa o'quvchilar yoki ularning ota-onalari tomonidan "noteng munosabat" sifatida qabul qilinishi mumkin. Pedagogning dilemmasi shundan iboratki, u qanday qilib maxsus ehtiyojli o'quvchilarning individual talablarini qondirgan holda, boshqa o'quvchilarning ta'lim sifatini buzmasligi va tenglik tamoyilini saqlashi mumkin. Bu dilemmani hal qilishda pedagogning inklyuziv-deontologik kompetentligi asosiy o'rin tutadi. Bu kompetentlik pedagogga individual ta'lim rejalarini ishlab chiqish, differensial o'qitish usullarini qo'llash va sinfda hamkorlik muhitini yaratish imkonini beradi. U professional etika, empatiya va samarali muloqot ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi.

Konfidensiallik va hamkorlik: Maxsus ehtiyojli o'quvchilar haqidagi shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligini saqlash axloqiy me'yor hisoblanadi. Biroq, ularning rivojlanishi uchun ota-onalar, boshqa mutaxassislar (psixologlar, logopedlar, defektologlar) va ma'muriyat bilan samarali axborot almashish zarur. Dilemma shundan iboratki, qayerda konfidensiallik chegarasi tugaydi va qayerdan boshlab samarali hamkorlik uchun ma'lumotlarni almashish mumkin bo'ladi. Bu masalada pedagogning pedagogik deontologiya bo'yicha bilimlari va professional etika kodeksiga rioya qilishi muhimdir. Maxsus ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchining manfaatlarini ko'zlab, ma'lumotlarni faqatgina tegishli mutaxassislar va ota-onalar bilan, ularning roziligi bilan almashish axloqiy jihatdan to'g'ri yechim hisoblanadi.

Kollektivning qabul qilishi va qiyinchiliklar: Ba'zi o'quvchilar yoki ularning ota-onalari maxsus ehtiyojli bolalarning sinfga integratsiyalashuviga qarshilik ko'rsatishi mumkin. Bu qarshilik bilimsizlik, qo'rquv yoki noto'g'ri tushunchalardan kelib chiqishi mumkin. Pedagogning dilemmasi nafaqat maxsus ehtiyojli o'quvchining huquqlarini himoya qilish, balki butun kollektivda bag'rikenglik, hurmat va qabul qilish muhitini shakllantirishdir. Bu borada pedagog interaktiv usullar va multimediya vositalaridan foydalangan holda tushuntirish ishlarini olib borishi, sinfdoshlar o'rtasida o'zaro tushunish va empatiyani rivojlantirishi kerak². UNESCO va UNICEF kabi xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari bu jarayonda muhim qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Resurslar cheklovi va optimal yechim: Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyotiga bag'ishlangan tadqiqotlarda ham

qayd etilganidek, ko'pgina ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim uchun yetarli resurslar (yordamchi o'qituvchilar, maxsus jihozlar, moslashtirilgan o'quv materiallari) mavjud emas. Bunday sharoitda pedagog mavjud cheklangan imkoniyatlar doirasida barcha o'quvchilar uchun eng yaxshi ta'lim sifatini qanday ta'minlash kerakligi haqida axloqiy dilemmaga duch keladi. Bu o'qituvchining kasbiy burchi va amaliy imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyatni ifodalaydi. Bu vaziyatda fanlararo integratsiya va innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagog psixologik va huquqiy bilimlarga tayanib, ota-onalar va jamoatchilikni jalb qilib, mavjud resurslardan samarali foydalanish yo'llarini topishi lozim.

Axloqiy dilemmalarni hal etish mexanizmlari:

Inklyuziv-deontologik kompetentlikni rivojlantirish: Pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida inklyuziv ta'lim va pedagogik deontologiya g'oyalarini chuqur o'rgatish orqali ularda maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash uchun zarur bilim, ko'nikma va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish muhim. Gushchina T.N. ning tadqiqotlari ham aynan shu kompetentlikni shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Fanlararo integratsiya: Umumiy pedagogika kurslarini psixologiya, huquq, sotsiologiya va tibbiyot fanlari bilan integratsiyalash, bu orqali pedagoglarda axloqiy muammolarni hal qilish uchun keng qamrovli tushuncha va yondashuvlarni shakllantirish muhimligi ta'kidlanadi.

Interaktiv usullar va multimediya vositalari: Pedagogik amaliyotda interaktiv mashg'ulotlar, keys-stadi tahlillari, rolli o'yinlar, simulatsiyalar va zamonaviy multimediya vositalaridan foydalanish orqali pedagoglarning empatiya, kommunikativ ko'nikmalar va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini oshirish zarur. Tadqiqotlar interaktiv va multimediya usullari an'anaviy usullarga nisbatan talabalarning kompetentliklarini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatmoqda².

Kasbiy etika kodekslari va deontologik prinsiplar: Pedagogik jamoalar uchun aniq belgilangan kasbiy etika kodekslari va deontologik prinsiplarni ishlab chiqish va ularga qat'iy rioya etilishini ta'minlash muhim. Djumaniyozov A.N. ning pedagogik etika bo'yicha ishlari bu borada nazariy asos bo'la oladi.

Doimiy malaka oshirish va mutaxassislar bilan hamkorlik: Pedagoglarning inklyuziv ta'lim bo'yicha bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda oshirib borishlari, shuningdek, maxsus pedagoglar, psixologlar, shifokorlar va ijtimoiy xodimlar bilan muntazam hamkorlik qilishlari.

Ota-onalar bilan ochiq muloqot: Ota-onalar bilan ishonchli va konstruktiv muloqotni yo'lga qo'yish, ularning fikr-mulohazalarini inobatga olish va birgalikda yechim topish.

Xulosa. Inklyuziv ta'lim sharoitida pedagoglar duch keladigan axloqiy dilemmalar o'ta murakkab va serqirra bo'lib, ularni samarali hal etish pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy va axloqiy tayyorgarlikni talab qiladi. Inklyuziv-deontologik kompetentlikni shakllantirish bu jarayonning markaziy elementi hisoblanadi. Bu kompetentlikni rivojlantirishda fanlararo integratsiya, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, interaktiv va innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda doimiy kasbiy rivojlanish muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy usullarga nisbatan interaktiv va multimediya usullari pedagoglarning kompetentliklarini sezilarli darajada oshirishini inobatga olgan holda, bu yo'nalishdagi ishlar yanada kuchaytirilishi lozim. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti bo'yicha izlanishlar, shuningdek, pedagogik etika⁵ va kasbiy kompetentlik masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlar pedagoglarni har tomonlama tayyorlashning asosidir. Pedagoglarni har tomonlama tayyorlash orqali biz nafaqat O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida va UNESCOning Salamanca bayonotida belgilanganidek, har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlaymiz, balki ularda adolat, bag'rikenglik va insonparvarlik kabi universal qadriyatlarni ham mustahkamlaymiz. Bu esa jamiyatning har bir a'zosi to'liq ishtirok eta oladigan haqiqiy inklyuziv jamiyat qurishning asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris : UNESCO, 1994. – 47 p.
- [2] G'aybullayev N. M., Maxkamov U. Sh., Po'latov B. X. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent : Fan va texnologiya, 2017. – 148 b.
- [3] Jumaniyozov A. N. Pedagogik etika va deontologiya asoslari. – Toshkent : Tafakkur bo'stoni, 2019. – 160 b.
- [4] Гущина Т. Н. Формирование профессиональной компетентности педагогов в условиях инклюзивного образования // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2017. – № 4. – С. 136–140.
- [5] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 24.09.2020 y. – № 03/20/637/1313.